

פלטת שבת וארון חימום ביתי

א. מנגנון הפעולה ואופן השימוש

פלטת שבת היא כלי המאפשר חימום מאכלים וכן שמירה על חומם של מאכלים במהלך השבת. את הפלטה מחברים לחשמל לפני שבת, והיא פועלת במהלך השבת באופן רציף או בהפסקות על ידי שעון שבת. רובן הגדול של הפלטות עובדות ללא תרמוסטט¹ וללא אפשרות לשנות את מידת החום. ניתן לחבר את הפלטה לחשמל באמצעות שעון שבת, וכך היא תפעל רק בשעות הנדרשות, ולא כל השבת.

ארון חימום ביתי הוא ארון שמדפיו הפנימיים מהווים פלטות שבת. בחלק מהארונות יש גוף חימום לכל מדף, ובחלקם גוף חימום אחד לכלל הארון.² התועלת שבארון חימום היא באסתטיקה, באגירת החום, בהפחתת ההתחממות של החדר, וביכולת לחמם כמות גדולה של מאכלים. ארונות חימום מצויים לרוב במוסדות חינוך, במרכזים רפואיים ובבתי מלון, אך נעשה בהם שימוש גם בבתי פרטיים. ארונות חימום אינם מיועדים לבישול אלא רק לחימום, והטמפרטורה שלהם אחידה וקבועה, ועומדת על כ-100 מעלות, בדרך כלל.

ב. דיון הלכתי

1. צדדי הדיון

מוסכם להלכה, כי אדם אינו מצווה על שביתת כליו בשבת,³ ולכן באופן עקרוני, אין איסור בעצם פעילותה של הפלטה במהלך השבת, ואף בחימום מאכלים על ידי פלטה. עם זאת, השימוש בפלטת שבת מעורר כמה היבטים הלכתיים שיש לדון בהם, הנובעים מגזירות דרבנן מחד גיסא, וממעשים שעלולים להפר עיקרון האוטומציה מאידך גיסא:

(א) הנחת מאכל שאינו מבושל כל צרכו על מקור חום, אפילו לפני שבת.

(ב) גזירת 'נראה כמבשלי' וחשש להתערבות באופן פעולת הפלטה ('שמא יחתה'), בהנחת מאכל על הפלטה בשבת, אפילו אם הוא מבושל כל צרכו.

(ג) איסור 'בישול אחר בישולי', בהנחת מאכל נוזלי על הפלטה בשבת, אפילו אם הוא מבושל כל צרכו.

(ד) בפלטה, ויותר מכך בארון חימום, מתעוררת השאלה האם יש לחשוש לאיסור הטמנה.

(ה) יש ארונות חימום שפתיחת הדלת משביתה את פעולת החימום שלהם, או שהם מבוססים על תרמוסטט ופתיחת הדלת עלולה להפעיל את גוף החימום באופן מיידי.

¹ מצויים בשוק מעט דגמי פלטות שבת המצוידים בתרמוסטט שמיועד להגנה משריפה, ומכבה את הפלטה רק כשמהה טמפרטורה קיצונית שנובעת מתקלה.

² הדברים אינם מתייחסים לעגלת חימום המצויה בבתי מלון ובבתי חולים, שהיא מוצר אחר המצריך התייחסות נפרדת.

³ טור וש"ע (או"ח רמו, א; רנב, ה ובהגהת הרמ"א). להרחבה נוספת בעיקרון זה, ע"ע **אוטומציה**.

2. הנחת מאכל שאינו מבושל כל צרכו על הפלטה לפני כניסת שבת

נאמר במשנה:⁴

כירה שהסיקוה בקש ובגבבא – נותנים עליה תבשיל; בגפת ובעצים – לא יתן עד שיגרוף, או עד שיתן את האפר.

בגמרא⁵ הועלו שני פירושים אפשריים לדין זה: (א) מדובר בהנחת תבשיל על כירה **במהלך השבת**, והיא נאסרה מחשש שהאדם יבוא לחתות בגחלים או משום שהדבר נראה כבישול, וכדלקמן; אך הנחה לפני שבת מותרת, כאשר המאכל בושל בישול חלקי.⁶ (ב) מדובר בהנחת תבשיל **לפני שבת**, והיא שנאסרה מחשש לחיתוי בגחלים, אלא אם כן המאכל מבושל כל צרכו.

הגמרא האריכה לדון בשני פירושים אלה, ולא הגיעה להכרעה חד משמעית. אף הראשונים האריכו בדבר, ונחלקו לשתי סיעות גדולות.⁷ השו"ע⁸ כתב בלשון סתמית כדעת המחמירים, ובלשון 'יש אומרים' כדעת המקלים, והרמ"א הוסיף שמנהג אשכנז כדעת המקלים:

כירה שהיא עשויה כקדירה ושופתין על פיה קדירה למעלה, ויש בה מקום שפיתת שתי קדירות, אם הוסקה בגפת שהוא פסולת של זיתים או בעצים, אסור ליתן עליה תבשיל מבעוד יום להשהותו עליה, אלא אם כן נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ורע לו, דליכא למיחש שמא יחתה [...]. ויש אומרים, שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, או שנתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו, מותר להשהותו על גבי כירה [...]. הגה: ונהגו להקל כסברא האחרונה.

אף שבאופן עקרוני, מקובל בפוסקים שהכרעת השו"ע היא כדעה שהביא בלשון סתמית,⁹ בפועל נהגו בקהילות ספרדיות רבות כדעת היש אומרים, להשהות על מקור חום מאכל שהתבשל חלקית ולא סיים להתבשל לפני כניסת שבת,¹⁰ ובדומה למה שהעיד הרמ"א על מנהג אשכנז.

בפלטות שבת ובארונות חימום המאושרים על ידינו, ישנן שלוש סיבות להקל ולומר שלא נאמרה גזירת 'שמא יחתה':

(א) אין אפשרות לשנות את מידת החום של הפלטה – לא באמצעות כפתור ידני, ולא באמצעות תרמוסטט המווסת את פעילותה על פי הטמפרטורה שבסביבתה.¹¹ בדגמים בודדים יש אפשרות לשנות את מידת החום על ידי כפתור, אך הכפתור מכוסה – דבר המקביל לגריפה וקטימה בכירה שהייתה בזמן חז"ל. בדגמים אלה, האישור מותנה בכך שהכיסוי יהווה חלק בלתי נפרד מהמכשיר, כדי שלא להסתמך רק על שני צדדי ההיתר דלהלן מיד.

⁴ שבת לו, ב.

⁵ שם.

⁶ 'כמאכל בן דרוסאי' – שליש בישולו לפי רש"י, וחצי בישולו לפי הרמב"ם.

⁷ לפירוט, ראו שו"ת יביע אומר (ו, או"ח לב, א), מנוחת אהבה (ח"א ג, הערה 1 – סיעת המחמירים; הערה 9 – סיעת המקלים).

⁸ או"ח (רנ"ג, א).

⁹ יד מלאכי (כללי השו"ע והרמ"א, יז), שו"ת יביע אומר (ו, יו"ד ה, ג), ועוד רבים.

¹⁰ ראו יביע אומר (שם, ב), מנוחת אהבה (שם הערה 11).

¹¹ שמירת שבת כהלכתה (א, ל), שו"ת תשובות והנהגות (א, רז, ו), מנוחת אהבה (ח"א ג, יב, ובהערה 48 מנה פוסקים נוספים שכתבו כן).

(ב) מידת החום של הפלטה נותרת קבועה ואינה משתנה במהלך השבת. בכך שונה פלטה מהגחלים ששימשו לשמירת חום בתקופת חז"ל, שעם הזמן הם מתקררים ונוצר צורך בחיתוי כדי להחזירם לדרגת החום שהיו בה, ומכך חששו חז"ל.¹²

(ג) ייעודה העיקרי (וכנראה היחיד, ראו לקמן) הוא חימום, ולא בישול. מכיוון שכך, גזירת 'שמא יחתה' אינה שייכת בה, ומותר להניח עליה לפני שבת מאכל שאינו מבושל כל צרכו, ואף לשיטת המחמירים.¹³ יתירה מזו, הפוסקים¹⁴ התירו להניח על פלטה אפילו מאכל שלא הגיע לבישול חלקי, כמאכל בן דרוסאי.

3. גזירת 'נראה כמבשל' וחשש לחיתוי, בהנחת מאכל על הפלטה בשבת

מן האמור לעיל עולה, שגם להסבר המקל, יש איסור מדרבנן להניח בשבת מאכל על כירה שאינה גרופה וקטומה. הראשונים נחלקו בטעם האיסור: האם משום חשש לחתייה בגחלים (ובדומה לטעמו של האיסור להשהות מאכל שאינו מבושל כל צרכו על פלטה מערב שבת, לשיטה המחמירה הני"ל),¹⁵ או משום שהדבר נראה כבישול בשבת.¹⁶

כאמור, רוב האחרונים הסכימו שבפלטה לא שייכת גזרת שמא יחתה בגחלים. עם זאת, רבים¹⁷ אסרו להניח מאכל על פלטה בשבת,¹⁸ משום שנקטו שיש בזה איסור 'נראה כמבשל', ולכן הצריכו בשבת להניח כלי ריק על הפלטה,¹⁹ ורק עליו להניח את הכלי עם המאכלים. מכון צומת מאשר שימוש במשטחים ייעודיים לפריסה על הפלטה, לצורך הנחת סירים עליהם בנוחות.²⁰ יש שלא חששו לזה, משום שמטרתה העיקרית של הפלטה היא חימום ולא בישול,²¹ והדבר נכון גם בארון חימום,²² שיעודו הוא חימום ולא אפייה, ואכן יש שכתבו להתיר להכניס לתוכו מאכלים מבלי חשש לאיסור 'נראה כמבשל'.²³ עם זאת, בדומה לפלטה, גם בארון חימום יש מחמירים לאסור הכנסת מאכלים לתוכו בשבת משום איסור 'נראה

¹² יעוין בשו"ת יביע אומר (ו, או"ח לב, בסוף התשובה), שהרחיב בזה. כעין זה כתבו הבאה"ל (רעה, א ד"ה לאור) וערוה"ש (רעה, ב), בנוגע לאיסור הקריאה לאור הנר שמא יטה.

¹³ שו"ת הר צבי (א, קלו), שו"ת יביע אומר (שם, ה), משמעות שו"ת אגרות משה (או"ח א, צג; ד, עד, בישול, לה), משמעות שו"ת שבט הלוי (ה, ל), שמירת שבת כהלכתה (א, ל; ובהערה פג בשם הרש"ז אוירבך), מנחת אהבה (שם, יב), ארחות שבת (ח"א ב, יג), ועוד רבים. עם זאת, יש פוסקים שמובא בשם שהחמירו בזה: החזו"א (ארחות רבנו, מהדי תשע"ד, עמ' קצו) והרי"ש אלישיב (שבות יצחק – בדיני שהיה וחזרה, עמ' צו; הערות הרי"ש על מסכת שבת לז, א, הערה ב).

¹⁴ ראו במקורות הני"ל.

¹⁵ רא"ש (שבת ג, י).

¹⁶ ר"ן (שבת יט, א בדפי הרי"ף ד"ה ת"ר מביא).

¹⁷ שמירת שבת כהלכתה (א, ל); ארחות שבת (ח"א ב, סא), על פי הרש"ז והרי"ש אלישיב; שו"ת מאמר מרדכי (אליהו; ד, ז); ועוד רבים.

¹⁸ אלא אם כן מתקיימים בו תנאי החזרה (ראו שמירת שבת כהלכתה פ"א סעיפים כ, ל).

¹⁹ הערת הרב יעקב אריאל: 'אפשר להשתמש גם במכסה של קופסת קפה וכדו'.

²⁰ אישור מעשי מצריך בחינה של כל דגם ספציפי בפני עצמו.

²¹ חזון עובדיה (שבת ד, עמ' שדמו), אגרות משה (או"ח ד, לד, בישול, לה – בתנאי שאי אפשר לבלש על הפלטה, תנאי שבפשוט אינו מתקיים בפלטות המצויות בימינו), הרב דב ליאור (שו"ת דבר חברון או"ח ב, קצה; וכן הובא בשמו על ידי הרב מנחם פרל במאמרו: כיסוי פלטה חשמלית ברדיד אלומיניום, תחומין מ [תש"פ] עמ' 362 הערה 8; יצוין עוד כי הרב פרל כתב במאמרו שכיסוי ברדיד אלומיניום יוצר בידוד בין הפלטה לאוויר שסביבה ובכך מביא להעלאת טמפרטורת הפלטה, ולהיפך ממה שכתבו כמה אחרונים שכיסוי כזה ממעט את החום, יעו"ש). סברה זו הועלתה בלשון 'אפשר' אף על ידי הרש"ז אוירבך (שמירת שבת כהלכתה א, הערה פג).

²² בינת השבת (קמינצקי; עמ' 435); פנינת השבת (שהיה וחזרה ב, לט), שערי השבת (יג, ז).

²³ שו"ת דבר חברון (או"ח, סי' נט).

כמבשלי.²⁴ ולכן, ראוי ליצור היכר שמדובר בחימום, וזאת על ידי כיסוי הכפתורים או על ידי השארת דלת פתוחה במשך זמן החימום, בשיעור הניכר לעין ויוצר שוני בין מראה החימום בארון חימום ובין מראה של אפייה.

4. בישול אחר בישול בהנחת מאכל נוזלי בשבת

נאמר בגמרא שאין איסור בישול בדבר שכבר התבשל. עם זאת, במקום אחר בגמרא משמע שיש איסור בדבר. היישוב המקובל לסתירה זו, הוא חילוק בין מאכל יבש שבו אין איסור לבין מאכל נוזלי שמהרגע שבו הצטנן פקע לגמרי החימום הקודם ויש איסור לחמומו מחדש.²⁵ לאור זאת, אין להניח על הפלטה או ארון החימום בשבת מאכלים נוזליים שהתקררו, אלא רק מאכלים יבשים.²⁶ יצאו מן הכלל רבים מיהודי תימן הנוהגים כדעת הרמב"ם, שלפיה גם במאכל נוזלי שהתקרר, אין בישול אחר בישול.²⁷

5. חשש הטמנה בפלטה ובארון חימום

חז"ל אסרו הטמנת מאכל בערב שבת בתוך מעטפת שתחמם אותו, ובתוך שבת אסרו אף הטמנה בתוך מעטפת ששומרת על החום.²⁸ הראשונים נחלקו בדן הטמנה במקצת, כלומר, הטמנת מקצת הכלי ולא כולו, השו"ע פסק כאוסרים והרמ"א כמתירים.²⁹ לשיטת השו"ע, יש פוסקים שהצריכו כיסוי מעל הפלטה כדי להתיר הנחת מאכלים עליה קודם שבת.³⁰ עם זאת, יש פוסקים שכתבו שגם לשיטת השו"ע, האיסור אינו קיים בפלטת שבת, שכן היא קשה ואינה מסוגלת לעטוף את המאכל.³¹ בנוסף, מבואר בהלכה³² שהאיסור אינו קיים אלא במעטפת שצמודה למאכל או לכלי שבו הוא נמצא, ולא בדפנות שסוגרות ביניהן חלל שבו נמצא המאכל. לאור זאת, אין איסור הטמנה בארון חימום, ולמעשה, דינו כפלטת שבת לכל דבר.³³

6. פלטה וארון חימום שפעילותם מושפעת משינויי טמפרטורה או פתיחת הדלת

יש ארונות חימום שכוללים מנגנון המכבה את גוף החימום כשדלת הארון נפתחת, וישנם גם ארונות חימום בעלי תרמוסטט, וגם בהם פתיחת הדלת וסגירתה עשויות להשפיע באופן מיידי על הטמפרטורה, וממילא גם על פעילות גוף החימום. אלה ואלה אינם מותרים לשימוש בשבת, אלא רק ארונות שאינם מושפעים

²⁴ ארחות שבת (כו, נג והערה עד).

²⁵ רא"ש (שבת ג, יא), טושי"ע (או"ח שיח, ד), מנוחת אהבה (ח"ב י, כז).

²⁶ יש דעות שונות בהגדרת נקודת הגבול שבין מאכל יבש לנוזלי. אין כאן המקום להאריך בכך, ורק נציין מקורות מרכזיים: שו"ת יביע אומר (ו, או"ח מח, טז; ז, או"ח מב, ו-יא), פסקי תשובות (שיח, לב), שו"ת דבר חבורן (או"ח ב, קצח).

²⁷ הסבר הכס"מ בדעת הרמב"ם בהל' שבת (כב, ח).

²⁸ לפירוט, ראו שמירת שבת כהלכתה (א, עד-פח).

²⁹ ראו טור ובי"י ושו"ע (או"ח רנג, א).

³⁰ שו"ת מאמר מרדכי (אליהו; שבת ג, נו).

³¹ מנוחת אהבה (ח"א ג, הערה 60), וכעין זה בשמירת שבת כהלכתה (א, כ הערה רלג) בשם חכם אחד, ובספר וביום השבת (ווייל [מהד' תשע"ו]; עמ' נה הערה יז [ומשם באשרי האיש או"ח ב עמ' כט סעיף טו]) בשם הרי"ש אלישיב והר"ח קניבסקי. ויעוין עוד בזה בשבות יצחק (שהיה והטמנה, כ, א עמ') ובחוט שני (שבת ב, כח, ג עמ' קמ) ³² טושי"ע (רנו, ח).

³³ שמירת שבת כהלכתה (א, עח-עט), מנוחת אהבה (ח"א ג, כד), ארחות שבת (כו, נג), שו"ת שערי מישור (ג, יד), שו"ת אבני דרך (ו, לו), שו"ת דברי דוד (טהרני; או"ח ג, י). בספר כשרות ושבת במטבח המודרני (ב, עמ' רכו-רפא) האריך לדון בבעיות ופתרונות שיכולים להיות בארונות חימום מוסדיים, אך לא עסק בשאלת ההטמנה.

מפתיחת הדלת וסגירתה. גם בפלטות הכוללות תרמוסטט אין להשתמש בשבת, משום שהנחת סיר או הורדתו עשויות להשפיע באופן מיידי על פעילות גוף החימום.

אין מקום להתיר השפעה מיידי, הן משום שהשפעה מיידי אינה נחשבת לגרמא אלא למעשה בידיים,³⁴ הן משום שבמקרים רבים יש לאדם תועלת מכך שגוף החימום יחזור לפעולה, ואין זה בגדר פסיק רישא דלא ניחא ליה.

ג. מסקנות הלכה למעשה

1. מותר להניח על פלטה חשמלית ובארון חימום מאכל שבישולו לא הסתיים (ישנן דעות שונות בנוגע לשיעור הבישול), משום שבפלטה אין אפשרות להגברת האש.
2. פוסקי דורנו נחלקו בשאלה האם מותר להניח מאכל מבושל כל צרכו ישירות על הפלטה במהלך השבת, וכן נחלקו בנוגע להכנסת מאכל מבושל כל צרכו לארון חימום במהלך השבת כדי שיתחמם. המחלוקת תלויה בשאלה האם יש בפלטה חשש לנראות כבישול.
3. למעשה, רבים מחמירים בכך ומניחים על הפלטה רק לאחר שימוש בהגבהה המפחיתה את החום באופן שאין זה נראה כבישול. בדומה לכך, בארון חימום ראוי ליצור היכר על ידי כיסוי הכפתורים או השארת הדלת פתוחה בזמן החימום באופן ניכר.
4. אין להניח על הפלטה (או על הגבהה שעליה) מאכל נוזלי שהתקרר, למעט הנוהגים כדעת הרמב"ם שאין בישול אחר בישול גם בדבר נוזלי.
5. אף לדעת המחמירים בהטמנה במקצת, הדעה העיקרית להלכה היא שאין איסור הטמנה בהנחת מאכל על פלטה או בתוך ארון חימום.
6. בפלטה שיש בה דרגות חום, בורר הדרגות יהיה מכוסה במהלך השבת בכיסוי קבוע שהוא חלק בלתי נפרד מהמכשיר.
7. אין להשתמש בשבת בפלטה בעלת תרמוסטט, אלא אם כן התרמוסטט נועד להגבלת חום קיצוני, לבטיחות מדליקה בלבד.

³⁴ על הגדרת גרמא, ראו לעיל (פרק *).